

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ У СФЕРІ ЗМІ У РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ

Розкрито особливості функціонування, зміни та вдосконалення механізмів саморегулювання болгарських ЗМІ, а також визначені напрямки еволюціонування законодавчої бази у сфері ЗМІ, відповідно до сучасних умов та потреб (зокрема вимог ЄС). Автор визначає основні проблеми у сфері етики та моралі ЗМІ, процесу ліцензування, монополізації та обмеження плюралізму ЗМІ, а також розглядає напрямки їх ефективного регулювання.

Ключові слова: Республіка Болгарія, законодавча база, саморегулювання та ліцензування ЗМІ, плюралізм і монополізація ЗМІ.

The article focuses on the elucidation of functioning peculiarities, changes and improvement of Bulgarian mass media work. The directions of legislation evolution in the sphere of mass media according to contemporary conditions and needs (namely, the EU demands) are determined. The mechanisms of mass media self-regulation are revealed. The author defines the principal issues in the realm of mass media ethics and morality, licensing process, mass media monopolization and pluralism, as well as the ways of their effective regulation.

153

Key Words: the Republic of Bulgaria, legislation, mass media self-regulation and licensing, mass media monopolization and pluralism.

За останні 20 років Болгарії вдалося домогтися значних успіхів у створенні нової, незалежної пресителерадіомовлення. В основному розвиток ЗМІ був зумовлений і визначений ринковими механізмами. У країні відбулося стрімке зростання телерадіокомпаній, що спричинило ріст конкуренції. Отже, здатність ЗМІ виконувати роль однієї з опор становлення та розвитку демократичного болгарського суспільства постійно зростає. Хоча все ще залишається недосконалою система регулювання ЗМІ, а це досить часто зумовлює появу політичного й економічного тиску на них з боку різних політичних сил.

Найголовніша проблема сектора мовлення в Республіці Болгарія сьогодні – слабкість основного галузевого закону – Закону „Про радіо і телебачення” і відсутність його правильного застосування

на практиці. Закон „Про радіо і телебачення”, призначений для забезпечення плюралізму та запобігання зовнішнього втручання у діяльність електронних ЗМІ, прийнятий у 1998 р., після чого в нього внесено ряд поправок. Відсутність належного застосування цього Закону, навіть при всіх його недоліках, змушує сумніватися у тому, чи дійсно влада країни має намір надати справжню незалежність громадським і комерційним мовникам.

154
— Питаннями удосконалення законодавства Болгарії у сфері медіа і, відповідно, приведення його до європейських аналогів активно займаються болгарські, європейські та американські науковці, правники, журналісти. Серед них варто виділити групи експертів, які в основному складаються з правників і журналістів, зокрема це група болгарських експертів на чолі з Валентином Георгієвим [26], Дариною Зінов'євою [29], Райною Ніколовою [16], Весселою Табаковою [22]. Всі вони вказують на проблеми розвитку болгарських ЗМІ у постсоціалістичний період. Складність ситуації додає і той факт, що болгарський медіапростір останніми роками став яскравим відображенням економічних і політичних потрясінь, які сколихнули цю балканську країну. Економічна нестабільність у країні, європейська та євроатлантична інтеграція країни, політичні протистояння та інші фактори не дозволяли Болгарії швидко й якісно реформувати свій медіасектор.

Схожі проблеми переслідували і інші країни колишнього соцтабору, зокрема Росію й Україну. Українські та російські науковці, порівнюючи тенденції розвитку колишніх радянських республік, країн, які входили до Організації Варшавського Договору, а також розвинених європейських країн, сходяться на думці, що всі постсоціалістичні країни стали заручниками застарілого законодавства у сфері медіа, їм довелося спочатку вирішувати складні економічні питання, а вже потім реформувати законодавство в інформаційній сфері, зокрема щодо ЗМІ. До такої групи належать А. Назайкіна [15], О. Вознесенська [1; 2], О. Приходько [19], Д. Хоменко [25], А. Письменницький [18], Ю. Громенко [3], Н. Лютко [14], Ю. Палагнюк [17].

Європейські й американські експерти, науковці приділяють більше уваги питанням вивчення стану розвитку медіапростору Болгарії та шляхів розв'язання нагальних проблем, які хвилюють сьогодні болгарське суспільство в інформаційній сфері. Серед таких

робіт виділяється спільна робота Йоланди Столте і Рейчел Сміт [13].

Окрему групу дослідників проблем розвитку медіа в Болгарії складають міжнародні організації, які у своїх звітах і рейтингах оцінюють стан трансформації медіа-простору Республіки Болгарія і приведення її законодавства до європейських стандартів. Наприклад, Фондом Сороса постійно проводяться дослідження під назвою „Телебачення в Європі”, в яких експерти намагаються оцінити стан розвитку телебачення та інших ЗМІ в різних країнах Європи, зокрема і в Болгарії [23]. Міжнародною науково-дослідною організацією IREX проводиться щорічний моніторинг розвитку медіасектора в різних країнах світу під назвою „Індекс стійкості ЗМІ”. За цим критерієм їх свободу в Болгарії підривають безперервні політичні та економічні втручання, що правда, засоби масової інформації цієї балканської країни експерти відносять до майже стійкої преси [27].

Базою даного дослідження стала нормативно-законодавча база Республіки Болгарія у сфері медіа. Серед законів, які розглядаються, варто особливо виділити Закон „Про радіо і телебачення” [10], „Новий” Закон „Про радіо і телебачення” [11], Закон „Про телекомунікації” [12], Закон „Про електронний зв’язок” [5], Закон „Про електронну торгівлю” [8], Закон „Про доступ до інформації” [4], Закон „Про електронні документи і електронний підпис” [6], Закон „Про електронні повідомлення” [7], Закон „Про публічний радіодоступ” [9]. Переважну більшість цих законів прийнято в період з 1995 по 1999 рр. Щоправда, деякі закони потребували значних змін, або ж прийняття в новій редакції напередодні вступу країни до НАТО й ЄС. Отже, в період з 2002 по 2007 рр. пройшла друга хвиля прийняття необхідного законодавства в інформаційній сфері. На жаль, навіть різка критика болгарського медійного законодавства з боку єврочиновників, не стимулювала політиків до прийняття необхідних поправок.

Мета статті – розкриття особливостей функціонування, зміни, вдосконалення роботи болгарських ЗМІ, що визначило такі завдання: з’ясувати напрямки еволюціонування законодавчої бази у сфері ЗМІ, відповідно до вимог ЄС, розкрити процеси формування механізмів саморегулювання ЗМІ, визначити основні проблеми процесу ліцензування, монополізації та обмеження плюралізму ЗМІ, а також розгляд напрямків їх регулювання.

Отже, до основних подій у болгарських засобах масової інформації

протягом останніх декількох років можна віднести: відновлення ліцензування теле- і радіокомпаній; плани переходу на цифрове мовлення; концентрація власності на засоби масової інформації за участю іноземних інвестицій; зростання ролі кабельного телебачення, Інтернету, створення цифрових мереж; продовження розширення рекламного ринку.

Двома основними подіями у медіасфері Болгарії за останні три роки було відновлення процесу ліцензування та введення системи саморегулювання ЗМІ. Існують певні проблеми, наприклад, політичний та економічний тиск на ЗМІ, низька прозорість власності, самоцензура, низький рівень правового захисту журналістів.

Важлива розробка спеціальної „Стратегії для розвитку ЗМІ в Болгарії”. У даній Стратегії визначено, що перехід на цифрові стандарти є одним із основних пріоритетів країни. На першому етапі (2005–2006 рр.) Стратегія передбачала розвиток загальнонаціональних телевізійних мовників, створення національної служби телеордіомовлення, розробку системи ліцензування, а також розробку національного частотного плану для наземного мовлення. На другому етапі (2007–2008 рр.) планувалася розробка проектів цифрового телебачення, вдосконалення мереж тощо. Третій етап передбачав остаточний перехід країни на цифрову передачу інформації [20]. Проте, Стратегія не містить конкретних планів щодо розвитку радіо- і телеринку. Вона не передбачає ніяких орієнтирів щодо перспектив переходу на цифрові стандарти мовлення.

Сьогодні ЗМІ в Болгарії досягнули рівня стійкості та стабільності. Болгарія стала повноправним членом ЄС з 1 січня 2007 р., тому, відповідно до вимог євроспільноти, які впливають із членства, були внесені поправки до Закону „Про радіо і телебачення”. Зокрема, важливий той факт, що Асоціація болгарських телерадіомовників і Асоціація рекламних агентств домовилися про прийняття етичних норм на рекламу різних видів товарів, зокрема алкоголю. Ці норми стали першими механізмами саморегулювання в рекламному секторі.

Численні неузгодження між різними нормативними актами щодо медіа зустрічаються сьогодні в Болгарії. Деякі закони не відповідають вимогам часу. Вважається, що переважна частина законодавства країни в сфері медіа відповідає європейським стандартам, але залишається ще дуже багато неузгоджених моментів. Отже, ряд базових законів потребує подальшого доопрацювання, зокрема

Закон щодо авторського права у сфері ЗМІ.

У 2007 р. парламент прийняв Закон „Про електронний зв'язок”, який відповідає стандартам ЄС у галузі електронного зв'язку. Згідно з цим законом, управління електронними повідомленнями здійснюється Радою міністрів, головою Державного агентства з інформаційних технологій та зв'язку, а також Радою з національного радіочастотного спектра. Власне, Закон „Про радіо і телебачення” мав бути узгодженим відповідно до Закону „Про електронний зв'язок” 20-го листопада 2007 р., однак цього не сталося.

Загалом, потрібно зазначити, що в Болгарії важливим питанням у сфері ЗМІ залишається проблема ліцензування. Наприклад, у Законі „Про електронний зв'язок” містяться положення: „Моніторинг ліцензування операторів радіо і телебачення Болгарії 2006–2012 рр.». Основною проблемою у цьому питанні залишається відсутність стратегічного бачення щодо ліцензування у поєднанні з відсутністю наукових досліджень у сфері медіаринку. Хоча певні кроки на шляху до врегулювання цього питання були здійснені, наприклад, 12 жовтня 2006 р. був опублікований звіт під назвою „Правила організації та проведення тендерів із ліцензування наземного радіо- і телемовлення” [24]. Регулювання й управління комерційним мовленням залишаються незмінними. Все ще зберігається брак прозорості у відповідних питаннях. Загалом, можна було б створити добровільний реєстр власності на засоби масової інформації.

У сучасній Болгарії існує проблема концентрації власності на засоби масової інформації, через відсутність необхідних регуляторно-правових механізмів. Розв'язання проблеми власності – вкрай необхідний кроком для Болгарії з метою захисту плюралізму та свободи ЗМІ.

Що стосується рекламного ринку, то він значно виріс протягом останніх років. Наприклад, загальний обсяг реклами в 2006 р. виріс майже на 30 відсотків, щорічно на 626,8 млн. левів (€ 320,48 млн.). Схожа тенденція спостерігалася і у наступні роки [20]. На рекламному ринку, як і раніше, домінують три загальнонаціональні телеканали: ВТV, Нова ТБ і ВNT Kanal 1.

Регіональне та місцеве мовлення не достатньо розвинуте в Болгарії. Наземне телевізійне мовлення в основному здійснюється трьома загальнонаціональними телевізійними мовниками. Що

стосується місцевих кабельних розподільчих компаній, то якість її продукції досить низька.

У Болгарії є різні організації, які діють у сфері ЗМІ. Наприклад, Національна рада з етики журналістики, яка була створена у 2005 р., Асоціація Болгарського радіо- і телемовлення, болгарська ЗМІ Коаліція, Союз видавців Болгарії, Спілка болгарських журналістів, Центр розвитку ЗМІ. Їх мета полягає у формуванні саморегулюючих механізмів ЗМІ. Важливе також, створення структур, які будуть контролювати дотримання Кодексу етики. Процес становлення зазначених структур почався в 2005 р. У березні 2006 р. створена Комісія з етики в друкованих засобах масової інформації, а також Комісія з етики в галузі електронних ЗМІ. Кожна комісія складається з 12 членів, які представляють журналістів, власників засобів масової інформації та представників громадськості [20].

158 — Основні функції цих двох комісій: розгляд скарг щодо редакційних матеріалів; видача рекомендацій, попереджень щодо засобів масової інформації; видача рекомендацій щодо вдосконалення роботи журналістів; рекомендації щодо поправок до Кодексу етики.

Комісії діють на основі таких принципів: доступність (будь-який громадянин або організація, які вважають, що вони постраждали від діяльності журналіста, може подати скаргу в комісію); участь (залучені сторони мають доступ на засідання в комісіях і можуть бути представлені третім особам); посередництво (комісії намагаються вирішувати питання мирним шляхом); незалежність і неупередженість (членам комісії забороняється участь і голосування, де є конфлікт інтересів); прозорість (комісії повинні обґрунтовувати свої рішення, і всі її рішення є відкритими та повинні бути опубліковані).

Поки ще занадто рано давати оцінку роботі Комісії та її внеску у справу заохочення етичної поведінки. У цілому, механізми регулювання етичної поведінки – безумовно, позитивні зрушення у сфері болгарських ЗМІ. Проте явища політичного тиску і втручання в роботу мовників продовжують спостерігатися. Наприклад, у 2006 р. відомий болгарський журналіст зізнався, що він співпрацював із колишньою комуністичною державною службою безпеки. Після такого випадку було знову підняте питання про необхідність вдосконалення законодавства у сфері ЗМІ (щодо доступу до архівів й етичних норм).

Комісія з етики у сфері друкованих засобів масової інформації та Комісія з етики електронних ЗМІ підготували доповіді, в яких йдеться про те, що журналісти повинні слугувати громадськості та подавати перевірену й достовірну інформацію, не допускаючи спотворення фактів.

Щодо інформаційного продукту болгарських ЗМІ, то варто звернути увагу на такі особливості: з 2004 р. почали поширюватися різноманітні ток-шоу, що дуже швидко залучило інтерес масової аудиторії (наприклад, шоу «Великий брат»); зберігають рівень своєї популярності серед болгарської аудиторії новини; збільшується глядацька аудиторія програм про спорт та здоров'я; залишаються популярними наукові програми.

Цікаве те, що відповідно до Закону „Про радіо і телебачення”, тільки 2 національні компанії – Болгарське національне телебачення (BNT) і Болгарське національне радіо (BNR) можуть виготовляти випуски новин на політичні та економічні теми. Це положення критикували іноземні експерти, як таке, що обмежує редакційну незалежність. Згідно із Законом „Про авторські та суміжні права” джерела інформації повинні бути оголошені [24].

Отже, політичне, економічне, соціальне та культурне життя Болгарії в перехідний період динамічно розвивається. За останні 20 років масовоінформаційний сектор країни разюче змінився. Болгарська преса перейшла від абсолютного підпорядкування державі до повного дерегулювання. З'явилися сотні газет, що подають безліч поглядів і відображають весь спектр політичного життя. Більше того, з ринку поступово зникає преса, пов'язана з політичними партіями, поступаючися місцем незалежним газетам. Електронні ЗМІ теж відрізняються широким плюралізмом, а кількість радіо- і телестанцій обчислюється сотнями. Всі ці зміни привели до жорсткої конкуренції, яку насилу витримують невеликі медіакомпанії. Наврядчи можна заперечити, що у сфері ЗМІ повільно, але неухильно починають домінувати ринкові механізми, які поступово підпорядковують собі всі інші чинники. „Індекс стійкості ЗМІ – 2009”, як вже зазначалося вище, опублікований організацією IREX [27], демонструє те, що свободу ЗМІ в Болгарії підривають безперервні політичні й економічні втручання, що правда, засоби масової інформації цієї балканської країни експерти відносять до майже стійкої преси. У цьому контексті вдосконалення й ефективне

застосування масовоінформаційного законодавства залишається найважливішим фактором політичної, економічної та фінансової політики.

Серед базових законів щодо регулювання діяльності ЗМІ в Болгарії необхідно виокремити Закон „Про радіо і телебачення” і Закон „Про телекомунікації”.

Закон „Про радіо і телебачення” прийнятий у 1998 р. У 1999 і 2001 рр. до нього були внесені поправки. Досить ефективними стали зміни та доповнення 2002 р., відповідні поправки з’явилися також у 2003, 2004, 2005 рр. Останні поправки були внесені в 2007 р. [21].

Згаданий Закон регулює теле- і радіомовлення в Республіці Болгарії. Радіо- і теледіяльність, згідно з даним законом, означає створення радіо- і телевізійних програм, які передаються наземними передавачами, кабельним телебаченням або за допомогою інших технічних пристроїв, і передбачає отримання даної інформації необмеженою кількістю людей (аудиторією, розпорошеною у часі та просторі). Положення Закону поширюється на всі радіо- і телепрограми, створені з метою ефірного мовлення та радіомовлення.

160
— Телерадіоорганізації можуть бути як державними, так і комерційними. Вони є суб’єктами публічного і приватного права. Громадські служби радіо і телебачення повинні [20]: забезпечити трансляцію політичної, ділової, культурної, наукової, освітньої та іншої соціально значущої інформації; забезпечити доступ до національних і глобальних культурних цінностей, популяризації досягнень науки і техніки; забезпечити за допомогою своїх програм захист національних інтересів, універсальних і національних культурних цінностей; сприяти поширенню творів болгарських авторів.

Положення цього Закону не поширюється на: радіо- і телепрограми, створені для цілей ефірного мовлення в рамках одного будинку, для потреб державних органів або юридичних осіб, у яких зміст програми стосується тільки їхньої діяльності.

Болгарське національне радіо (БНР) і Болгарське національне телебачення (БНТ) повинні бути національними державними мовниками. Їх основні завдання, які передбачені Законом, можна визначити так [24]:

1) забезпечити поширення інформаційного продукту, який буде доступним усім громадян Республіки Болгарії;

2) сприяти розвитку та популяризації болгарської культури, мови;
3) забезпечити доступ до національної та європейської культурної спадщини;

4) створювати інформаційні, освітні та розважальні програми;

5) застосовувати нові інформаційні технології;

6) забезпечити високий рівень плюралізму думок і самовираження;

7) сприяти взаєморозумінню та терпимості у відносинах між людьми;

8) забезпечити громадянам можливість ознайомлення з офіційними позиціями держави з найважливіших питань суспільного життя.

Загалом, цей Закон гарантує свободу радіо- і телевізійного мовлення та незалежність поданої інформації від політичних й економічних втручань. Законом забороняється будь-яка цензура [21].

Основні принципи діяльності телерадіомовників такі [24]:

1) право на свободу вираження думки;

2) право на інформацію;

3) захист конфіденційних джерел інформації;

4) захист прав громадян й особисту недоторканність;

5) недопустимість передачі інформації, яка може призвести до розпалювання нетерпимості між громадянами;

6) захист моральних й етичних норм, боротьба із жорстокістю, незаконною та шкідливою інформацією;

7) боротьба з дискримінацією за ознакою расової, політичної, релігійної приналежності;

8) захист авторських і суміжних прав;

9) збереження чистоти болгарської мови.

Журналісти повинні бути незалежними, вони в праві відмовитися від завдання, яке було дане його роботодавцем, якщо воно суперечить положенням даного Закону. Важливе узгодження редакційного статуту між власником телерадіоорганізації та редакційним колективом. Статут повинен гарантувати свободу слова, відповідальність, захист журналістів, етичні норми журналістської діяльності, створення внутрішнього органу для врегулювання будь-яких конфліктів. Радіо- та телемовлення повинні здійснюватися державною мовою. Закон також передбачає створення програм іншими мовами для іноземців, національних меншин тощо. Цим встановлена можливість трансляції будь-якої програми, окрім тої,

яка становить державну або приватну таємницю (Стаття 14).

Однак будь-яка особа, яка стверджує, що її репутація була пошкоджена в ефірі, має право на доступ до відповідних архівів.

Журналісти не зобов'язані розкривати свої джерела інформації. Вони також зобов'язані захищати конфіденційність джерела інформації. Не допускається трансляція програм, що містять інформацію про особисте життя громадян без їх згоди. Проте в інтересах громадян, така інформація може піддаватися трансляції. Радіо- і телевізійні мовники повинні нести відповідальність за зміст програм. Якщо в результаті діяльності телерадіоорганізацій при розповсюдженні певної інформації, постраждала честь або гідність людина може звернутися з позовом до суду [13].

Законом передбачено, що не менше 10 відсотків від загального щорічного телевізійного часу відводиться європейським інформаційним продуктам, створеними зовнішніми виробниками.

162 — Програми БНР і БНТ мають транслюватися відповідно до встановлених ліцензій на мовлення. Держава зобов'язана гарантувати вихід в ефір програм БНР і БНТ. Вони мають надавати та впроваджувати нові інформаційні послуги, використовуючи нові технології, зокрема, цифрові. БНР і БНТ можуть виготовляти власні програми або у сумісництві з різними іншими виробниками. При цьому не повинні виникати інциденти з порушенням авторського права. Вони мають створювати власні програми болгарською мовою. БНР і БНТ зобов'язані розробляти свою програмну політику відповідно до вимог національної державної служби радіо- і телемовлення. Вони також повинні здійснювати передачу інформації, особливо в умовах непередбачуваних ситуацій, наприклад, стихійних лих.

Органами управління Болгарського національного радіо та Болгарського національного телебачення є Керуюча рада та Генеральний директор [21].

Законом передбачено основні функції, завдання та принципи діяльності зазначених органів управління, основні вимоги до генерального директора, його функції та обов'язки.

БНР і БНТ повинні мати власний бюджет. Їх діяльність фінансується, зокрема, з боку Фонду радіо та телебачення, власних доходів від реклами і спонсорства, також доходів від додаткових заходів.

Кошти мають витрачатися так:

– не менше 5 % на виконання болгарської музичної драми і радіоробіт;

– не менше 5 % на болгарські фільми [24].

Цей Закон встановлює процедуру ліцензування та реєстрацію телерадіокомпаній. Телерадіоорганізації повинні бути юридичною або фізичною особою.

Закон передбачає та регулює роботу Ради з електронних ЗМІ. Ця Рада – незалежний спеціалізований орган, вона має регулювати діяльність електронних засобів масової інформації шляхом реєстрації та видачі ліцензій. Вона також здійснює нагляд за функціонуванням ЗМІ в державі, захищаючи свободу слова і плюралізм, незалежність радіо- і телемовлення. Рада складається з дев'яти членів. Законом також встановлено, які саме особи можуть входити до складу Ради, їх обов'язки, повноваження, зобов'язання, принципи роботи, зазначається, хто може обіймати керівні посади. Кожен член Ради не повинен до неї вступати, якщо його діяльність у Раді невід'ємно пов'язана з політичним чи економічним інтересом. Члени Ради призначаються терміном на 6 років.

Голова Ради виконує такі функції: представляє Раду, скликає засідання Ради з електронних ЗМІ, підписує акти Ради, підтримує зв'язок Ради з державними органами.

Отже, основні завдання Ради з електронних ЗМІ такі: здійснення нагляду за діяльністю ЗМІ, регулювання функціонування БНР і БНТ, укладання міжнародних угод у сфері радіо та телебачення, проведення дослідження громадської думки щодо діяльності ЗМІ, регулювання певних порушень у сфері телерадіомовлення, видача ліцензій на мовлення. Рада з електронних ЗМІ повинна публічно оголошувати будь-які рішення, прийняті у зв'язку зі здійсненням своїх повноважень.

При прийнятті рішень члени Ради з електронних ЗМІ повинні керуватися такими принципами: відкритість і прозорість, незалежність у дискусіях і прийнятті рішень, співпраця з державними органами, неурядовими організаціями, які працюють у сфері ЗМІ, захист інтересів глядачів і слухачів.

Рада з електронних ЗМІ не повинна фінансуватися Фондом радіо і телебачення [20].

Щодо реклами, то Закон передбачає створення тарозповсюдження

реклами на телебаченні та радіо. Однак, реклама не може перевищувати 15% часу щоденних передач. Реклама має відповідати вимогам чесної конкуренції відповідно до чинного законодавства. Вона не може стимулювати поведінку, що наносить шкоду здоров'ю або безпеці, охороні навколишнього середовища. Реклама не повинна порушувати честь і гідність людини, не повинна породжувати поведінку спрямовану на дискримінацію чи насильство [13].

Реклама має функціонувати у візуальній або усній формі. Вона вимагає спеціального дозволу [3]. Загалом, Законом встановлені певні норми для реклами, обмеження щодо змісту та форми, та, власне, продукту, який рекламується. Особливо визначені час трансляції реклами та певні заборони щодо трансляції (наприклад, під час урочистих національних заходів, які транслюються в ефірі). Тривалість реклами для BNT складає 15 хвилин на день і 4 хвилини на годину, а для BNR – 4 хвилини на годину.

164 — Певні політичні партії або релігійні організації не повинні бути спонсорами ЗМІ. Спонсор не має права впливати на зміст і форму програми. Спонсорство не може стимулювати продажу, купівлю та використання товарів і послуг спонсора. Ім'я спонсора або його товарний знак повинні бути зазначені [13].

Щодо оплати телерадіомовлення, то щомісячна абонентська плата має стягуватися за телевізійне та радіомовлення на підставі кожного зареєстрованого електролічильника [3]. Громадяни зобов'язані платити щомісячну абонентську плату. Громадяни з порушеним слухом чи зором звільняються від сплати мита.

Фінансування БНР і БНТ мають бути виділені:

- 1) для підготовки, створення національних і регіональних програм;
- 2) для фінансування діяльності щодо матеріального майна.

Для боротьби з концентрацією ЗМІ законом передбачається певні умови ліцензування. Радіо- і телемовлення через використання існуючих телекомунікаційних мереж повинні здійснюватися на підставі ліцензій, наданих Радою електронних ЗМІ в порядку встановленому цим Законом. Болгарське національне радіо та Болгарське національне телебачення зобов'язані мати ліцензії та мають зареєструватися відповідно до порядку, встановленого Законом „Про телекомунікації”. Законом передбачаються також певні обмеження на видачі ліцензій. Якщо юридичні або фізичні особи не

відповідають вимогам, що зазначені в даному Законі, то ліцензії не видаються. Будь-яка ліцензія повинна бути особистою. Після подання документів для видачі ліцензій, заявник вказує на те, що він не має яких-небудь інтересів, акцій. Ліцензія містить зобов'язання щодо дотримання вимог, принципів забезпечення радіо- і телевізійного мовлення. Законом встановлена певна процедура ліцензування. Часто видача ліцензій обмежується з метою запобігання концентрації власності ЗМІ, а також спрямована на боротьбу з монополією. Законом передбачено дотримання контролю за зміною та припиненням дії ліцензії. Ці завдання входять до компетенції Ради з електронних ЗМІ. Вона приймає рішення щодо припинення дії ліцензії та передбачає регулювання анулювання, продовження або закінчення дії ліцензії, або видачу нових ліцензій. Законом передбачаються певні умови вилучення ліцензій, наприклад, грубі порушення принципів радіо- і телевізійного мовлення. Звичайно, Законом встановлюються принципи реєстрації телерадіоорганізацій. Цим питанням також займається Рада з електронних ЗМІ. Вона передбачає певний план реєстрації, порядок, принципи. Будь-які порушення умов ліцензування та реєстрації супроводжується сплатою штрафу.

Як було зазначено вище, Закон „Про радіо і телебачення” прийнято у 1998 р., а також у 1999, 2001, 2002, 2005, 2007 роках парламентом країни прийнято поправки до даного нормативного акта. Щоправда, ці зміни не стали вирішальними у загальному ставленні болгарського суспільства, журналістів, громадських діячів до цього Закону. Тому час від часу в болгарському суспільстві з'являлися намагання переписати базовий закон у сфері ЗМІ, який б міг дати адекватну відповідь на проблеми сучасного болгарського інформаційного суспільства [21].

Щодо питання прийняття так званого Нового закону „Про радіо і телебачення”, то навколо нього точилися гострі дискусії в Болгарії, адже експерти медіаспільноти прагнуть гарантій незалежності ЗМІ від політичного й економічного тиску та незалежності регулюючого органу. З іншого боку, кожна парламентська більшість бажає використовувати ЗМІ для здійснення контролю, в основному за рахунок структурізації регулюючого органу і домінування в управлінні БНТ і БНР [22].

У 1998 р. тодішній правлячий Союз демократичних сил прийняв Закон, який регулював функціонування ЗМІ в Болгарії. Цей закон

був використаний в якості основи для узгодження правил із вимогами ЄС.

У 2001 р. виникає значна проблема концентрації власності у сфері ЗМІ. Однак законодавство у цій сфері, прийняте на початку 2002 р., виявилось неоднозначним. Два нових проекти поправок до закону були перенесені протягом декількох місяців у кінці 2002 і на початку 2003 рр. У кожному з численних обговорень, що відбулися упродовж місяця, в яких брали участь члени професійних організацій, засобів масової інформації та неурядових організацій, відзначали необхідність внесення поправок до закону і навіть розробку нового.

Свобода слова, вираження думок і заборона цензури передбачені кожним сучасним законом про засоби масової інформації. Звичайно, такі тексти входять і до складу болгарських законів. Проте досвід у сфері регулювання ЗМІ показує, що є достатньо можливостей впливати на ці свободи і порушувати їх шляхом відкритого або прихованого тиску.

166

Загалом, необхідність у новому Законі про ЗМІ була очевидною. Сфери, в яких необхідно досягнути згоди в Болгарії, можна охарактеризувати так [22]: створення регулюючого органу, який зможе гарантувати свою незалежність; компетентність членів регулюючого органу; уточнення процедур ліцензування; гарантії незалежності ЗМІ та можливості для громадського контролю. Для змін у нормативному регулюванні необхідно було об'єднати всі політичні сили, потрібна була б їх взаємоузгоджена співпраця, спрямована на регулювання ЗМІ, в умовах демократії, свободи слова тощо.

Отже, 20 лютого 2009 р. у Болгарії був оприлюднений Закон „Про доповнення та внесення змін” до Закону „Про радіо та телебачення” (Новий закон). Власне, Новий закон встановлює нові принципи і правила для цифрового мовлення [11].

Також необхідно зазначити, що відповідно до положень Нового закону про Раду з електронних ЗМІ, вона має право надавати ліцензії на мовлення регіональним і національним теле- та радіопрограмам. Заявки на такі ліцензії повинні бути розглянуті на підставі певних принципів. Їх можна зазначити так [16]: вихідний зміст програм, якість програм, досвід роботи в якості радіо- і телеоператорів.

Ця оцінка проводиться експертною комісією. Після розгляду вона встановлює те, чи ліцензія може бути видана або відмовлено в наданні ліцензії. Рішення про видачу або відмову в наданні ліцензії

проводиться на основі таких принципів [16]:

- 1) забезпечення права на інформацію;
- 2) створення сприятливих умов для ЗМІ;
- 3) збереження національної ідентичності.

Кількість ліцензій, згідно з Новим законом, не обмежена. Після видання ліцензії програму можна транслювати. При цьому надається дозвіл на використання дефіцитного ресурсу радіочастотного спектра для проведення електронних повідомлень через наземні мережі цифрового радіозв'язку. Програма не може одночасно транслюватися теле- та радіоканалом.

Болгарське національне телебачення та два загальнонаціональних комерційних оператори – балканська News Corporation і Нове Телебачення вже мають ліцензії на наземне цифрове мовлення згідно зі встановленим Законом. Загалом, вони передають свої програми через електронні комунікаційні мережі, до яких мають доступ принаймні 50% населення Болгарії [28].

Закон „Про телекомунікації”. Власне цей закон регулює суспільні відносини в телекомунікаційній сфері. Телекомунікації – це випромінювання, передача або прийом знаків, сигналів, письмового тексту, зображень, повідомлень будь-якого роду за допомогою провідника, радіохвилі тощо. Телекомунікаційна діяльність здійснюється через телекомунікаційні мережі, шляхом надання телекомунікаційних послуг.

Мета цього Закону – забезпечення умов для розвитку телекомунікаційного ринку, створення умов для рівності операторів і заохочення конкуренції між ними, гарантування свободи і конфіденційності повідомлень, захист інтересів користувачів послуг зв'язку, надання універсальних телекомунікаційних послуг, ефективне використання обмеженого ресурсу, захист державних інтересів і забезпечення національної безпеки й оборони країни [12].

Закон передбачає дотримання таких принципів:

- 1) правового статусу;
- 2) ефективності, прозорості та рівності;
- 3) передбачуваності, пропорційності і об'єктивності;
- 4) публічного обговорення.

Управління телекомунікаціями має здійснюватися Радою міністрів, Радою з національного радіочастотного спектра, а також Міністерством транспорту і комунікацій [28].

Закон передбачає регулювання у сфері діяльності агентства „Розвиток комунікацій та інформаційних і комунікаційних технологій”. Основні завданнями агентства: надання допомоги в управлінні та розвитку телекомунікаційної та поштової інфраструктури, впровадження інформаційних і комунікаційних технологій.

Важливе законодавче регулювання діяльності Комісії з регулювання комунікацій, яка також проводить політику у сфері телекомунікацій. Вона регулює та контролює телекомунікації в порядку, передбаченому цим законом, а також надає послуги поштового зв'язку. Комісія має контролювати дотримання нормативних актів у сфері телекомунікації, принципів ціноутворення, передбачених цим законом, якості послуг, що надаються, умов ліцензування, надання універсальних телекомунікаційних послуг відповідно до цього Закону [28].

168 — Під час своєї діяльності Комісія приймає мотивовані рішення. Вона повинна проводити процедуру публічного обговорення із зацікавленими особами щодо вироблення загальних адміністративних актів, передбачених цим законом. Комісія представляє Республіку Болгарію в міжнародних організаціях, в органах регулювання у сфері телекомунікацій.

Закон передбачає регулювання діяльності телекомунікаційних операторів. Комісія визначає частку впливу операторів на комунікаційному ринку. Якщо частка впливу операторів перевищує встановлені стандарти, то Комісія виробляє спеціальний план регулювання даного факту з метою захисту конкуренції.

Законом встановлено порядок здійснення телекомунікаційних заходів і діяльності, особливості та вимоги до видачі ліцензій. Закон встановлює порядок й умови видачі індивідуальних ліцензій, умови зняття ліцензій, вимоги до операторів, які володіють зазначеними ліцензіями. Також Закон регулює питання зміни, доповнення, припинення або відкликання ліцензій, термін дії ліцензій, факти, які можуть зупинити дію ліцензії (наприклад, порушення національної безпеки). Також важливе встановлення принципів реєстрації відповідно до класу ліцензії. Адже клас ліцензій визначає умови здійснення телекомунікаційної діяльності, а також вимоги до фізичних і юридичних осіб [28].

Закон містить статтю, яка передбачає регулювання високої якості телекомунікаційних послуг і рівність доступу до цих послуг будь-

якого користувача [12].

Комісія має виробити методологію й умови, порядок визначення доступності до універсальних телекомунікаційних послуг. Вона повинна розробляти спеціальні проекти й опубліковувати їх на веб-сайтах і в газетах. Закон передбачає певні вимоги до операторів щодо поширення їх послуг. Існує також Фонд, який гарантує та регулює надання телекомунікаційних послуг.

Державні оператори зобов'язані забезпечувати взаємозв'язок між своїми мережами, який здійснюється на підставі письмового договору. Оператори повинні дотримуватися таких істотних вимог: гарантувати безпеку експлуатації мереж, збереження мережі, забезпечення взаємодії служб захисту персональних даних [7].

Оператори зобов'язані дотримуватися принципу прозорості та рівності. Закон також передбачає необхідність захисту інтересів кінцевих користувачів [5]. У даному випадку важливе те, що при наданні послуг необхідне дотримання принципів прозорості, пропорційності та рівності. Державні оператори повинні чітко діяти відповідно до поставлених умов їх діяльності, які мають бути узгоджені з вимогами Комісії. Вона може виробити модель загальних умов, що стосуються відносин між операторами і кінцевими користувачами.

У Законі також встановлений національний план нумерації, який відображає розподіл номерів, що використовуються в мережах загального користування для ідентифікації та маршрутизації. Національний план нумерації розробляється Комісією. Цей план нумерації повинен бути оприлюднений у державному віснику.

Щодо радіочастотного спектра, то для ефективного його використання встановлені норми, які узгоджуються згідно із міжнародними угодами, учасником яких є Республіка Болгарія. Зазначені норми повинні бути реалізовані в державній політиці. Національний план розподілу радіочастотного спектра, радіочастот і радіочастотних смуг мають узгоджуватися з цивільними потребами, потребами національної безпеки [9].

Операторам потрібно дотримуватися принципів рівноправності, прозорості та публічності умов укладання контракту.

Закон передбачає регулювання діяльності Болгарської Телекомунікаційної Компанія. Законом визначається необхідність захисту особистих даних при здійсненні телекомунікаційної діяльності.

Державні оператори зобов'язані гарантувати конфіденційність повідомлень шляхом прийняття всіх необхідних технічних і організаційних заходів для цього.

Також у Законі зазначено, що здійснення діяльності без ліцензії передбачає покарання у вигляді штрафу. Законом встановлюються санкції відповідно до певного виду порушення телекомунікаційної діяльності операторів. Штраф накладається також на тих осіб, які спричинили збитки національним телекомунікаційним мережам. За поширення конфіденційної інформації також накладається покарання [12].

У Законі також надаються визначення понять „Телекомунікаційні мережі”, „Громадські телекомунікаційні мережі”, „Окремі телекомунікаційні мережі”, „Кабельні мережі для розповсюдження радіо- і телевізійних програм”, „Мобільні мережі”, „Телекомунікаційні послуги”, „Громадські телекомунікаційні послуги”, „Радіочастотний спектр”, „Фарш радіомовлення”, „Телекомунікаційна інфраструктура”, „Телефонні лінії ідентифікації”, „Радіо послуга” тощо.

170

— Телекомунікаційна діяльність здійснює за допомогою телекомунікаційних мереж кабельного мовлення для радіо- і телепрограм, які створили мережу за допомогою електричного полюсанизької напруги до 400 вольт в селищі з більш ніж 3000 жителів. Видача й анулювання ліцензії здійснюється відповідно до Закону. Для здійснення своєї діяльності операторам обов'язково необхідно зареєструватися. Закон „Про телекомунікації” складається з 18 частин і 246 статей. Цей закон набрав чинності 1 січня 2004 року [12].

Отже, до основних проблем і шляхів їх подолання у сфері ЗМІ, згідно з існуючим національним законодавством сучасної Болгарії, належать:

- політичне й економічне втручання в роботу ЗМІ;
- диспропорційне фінансування різних секторів ЗМІ, особливо це стосується різних регіонів;
- небезпека створення монополії власності в ЗМІ;
- майже не існує прозорості у розподілі доходів від реклами;
- малорозвинені механізми саморегулювання ЗМІ;
- необхідність розробки нового етичного кодексу;
- редакція Закону про радіо і телебачення;
- розробка основних принципів функціонування телерадіо-організацій;

- розробка основних механізмів ліцензування мовлення;
- створення конструктивного Фонду радіо і телебачення;
- створення програм для національних меншин;
- впровадження нових технологій у сферу ЗМІ.

Варто також виокремити такі рекомендації, спрямовані на регулювання ЗМІ в сучасній Болгарії:

1) необхідність забезпечення повної гармонізації Закону „Про радіо і телебачення”, згідно з *Acquis communautaire* ЄС, для забезпечення прозорості та ефективності ЗМІ;

2) прийняття парламентом „Стратегії розвитку радіо та телебачення в Болгарії” на наступний період;

3) широкі консультації Парламенту зі спеціалістами у сфері ЗМІ та внесення поправок у закони (авторське право, ліцензування, концентрація власності тощо);

4) проведення моніторингу ЗМІ, особливо на регіональному рівні;

5) розробка етичного кодексу;

6) регулювання фінансової незалежності громадського радіо та телебачення;

7) введення загальнодоступного реєстру власників ЗМІ в Болгарії;

8) необхідність розробки нових механізмів регулювання концентрації ЗМІ різними асоціаціями й організаціями, які працюють у сфері ЗМІ;

9) розробка нових механізмів регулювання ринку інформаційних товарів і послуг;

10) реалізація етичного кодексу на практиці.

Отже, надзвичайно важливий для Болгарії процес поступового, але швидкого розвитку ЗМІ, та їх регулювання в рамках формування нового демократичного інформаційного суспільства та вступу до Європейських структур. За останні роки у сфері болгарських ЗМІ відбулися значні зміни. По-перше, цей сектор так і не зміг привітати нових гравців на ринку телебачення. По-друге, була створена функціонально спроможна система саморегулювання ЗМІ. Що стосується законодавства у сфері ЗМІ, воно ще не повністю відповідає вимогам ЄС. Хоча в країні був прийнятий новий Закон „Про електронні повідомлення”, який прокладає шлях для переходу до цифрового мовлення, але Закон „Про радіо і телебачення” містить цілу низку недоліків. Нове законодавство повинне створити унітарну нормативну базу для мовлення. Необхідно також поліпшити робочі

рамки для громадського мовлення, особливо їх фінансову модель. Важливим кроком стало прийняття плану із введення наземного цифрового мовлення (DVB-T) 31 січня 2008 р., який відкриває дорогу для цифрового телерадіомовлення.

Джерела та література:

1. Вознесенська О. Діяльність аудіовізуальних засобів масової інфор-мації / О. Вознесенська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10voazmi.pdf.

2. Вознесенська О. Механізм державного регулювання галузі аудіовізуальних засобів масової інформації / О. Вознесенська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-2/10voazmi.pdf.

3. Громенко Ю. Система державного регулювання рекламної діяльності в зарубіжних країнах / Ю. Громенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/pppd/2009.../27.%20Gromenko.pdf.

172

— 4. Закон „Про доступ до інформації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.taurusconsultants.bg/.../Zakona%20za%20dostap%20do%20obstestvena%20info.doc.

5. Закон „Про електронний зв’язок” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135555445.

6. Закон „Про електронні документи і електронний підпис” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.aip-bg.org/lichnidanni/pdf/zep.pdf.

7. Закон „Про електронні повідомлення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mtitc.government.bg/upload/docs/docbg20090821153310.doc.

8. Закон „Про електронну торгівлю” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.need.bg/doc/Ecommerce.pdf.

9. Закон „Про публічний доступ до радіо” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.econ.bg/law86416/.../zakon_za_publichnoto_radiorazpruskvane.

10. Закон „Про радіо і телебачення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mtitc.government.bg/upload/docs/docbg20090821153342.doc.

11. „Новий” Закон „Про радіо і телебачення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mediacenterbg.org/.../Zakon%20za%20radio%20i%20televizia_bg.pdf.

12. Закон „Про телекомунікації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europe.bg/upload/docs/Bulgaria_19.pdf.

13. Столте Й. Європейський союз та структури прозорої власності ЗМІ: можливості для втручання регулюючих органів / Й. Столте, Р. Сміт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mediapolicy.siteunderdevelopment.com/wp-content/uploads/Yolande_2010-07-07.pdf.

14. Лютко Н. Нормативно-правове регулювання політичної реклами (український та міжнародний досвід) / Н. Лютко // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – Л., 2008. – Вип. 25. – С. 359-364.

15. Назайкин А. Знакомые болгарские сюжеты / А. Назайкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sreda-mag.ru/mag/20/4.phtml>.

16. Ніколова Р. Болгарія: здійснення оцифрування телевізійного мовлення / Р. Ніколова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/4/article7.en.html>.

17. Палагнюк Ю. Регулювання реклами та спонсорства в аудіовізуальних медіа в Європейському Союзі: приклад для України / Ю. Палагнюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009.../97-23.pdf.

18. Письменницький А. Висвітлення діяльності державних органів та державна підтримка засобів масової інформації України та Росії: порівняльна характеристика законодавства / А. Письменницький. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Pravo/2008_819/16.pdf.

19. Приходько О. Механізми журналістської саморегуляції: європейські рекомендації та українські реалії / О. Приходько. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/Mahisterium/.../12_pryhodko_o.pdf.

20. Прозорість медіа-власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mediapolicy.org/tv-across-europe/the-2005-television-across-europe-reports/television-across-europe-2005-2006-individual-country-reports-and-translations/media_bul1.pdf/view.

21. Съвет за електронни медіа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cem.bg/dcatsfiles/7c5ab339_26/3cd26f1059.pdf.

22. Табакова В. Болгарія стикається з новими законами про радіо і телебачення / В. Табакова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediaonline.ba/en/?ID=301>.

23. Телебачення в Європі: більше каналів, менше незалежності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.soros.org/initiatives/media/articles_publications/publications/television_20090313.

24. Телевидение в Европе: регулирование, политика и независимость [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=747&c_id=10224.

25. Хоменко Д. Проблеми правового регулювання інформаційної сфери / Д. Хоменко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Spec/.../16_homenko_dv.pdf.

26. Georgiev V. Bulgaria draft regulation on media / V. Georgiev. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://merlin.obs.coe.int/iris/1998/7/article24.en.html>.

27. IREX: Индекс устойчивости прессы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogging.kz/node/5342>.

28. Media Legislation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epra.org/content/english/authorities/medialegislation.html>.

174

— 29. Zinovieva D. Supervising the mass media authorities in the Republic of Bulgaria / D. Zinovieva. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r16/Bu_16_Zinovieva.html.